

1.

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

[...] οί φύλακές μας νά μὴν ἀνατρέφονται μέσα σὲ ἀπεικονίσεις τοῦ κακοῦ σὰν μέσα σὲ κακὸ λιβάδι τιμπολογώντας ἀπὸ ἄνω κι ἀπὸ ἄκτι ἀλίγο-λίγο κάθε μέρα καὶ δοκιμάζοντας πολλὰ ὥσπου τελικά, δίχως νά ἀντιληφθοῦμε πῶς, νά σωρεύσουν στὴν ψυχὴ τους ἓνα πελώριο κακό, ἀλλὰ νά ἀναζητοῦμε τεχνίτες μὲ ἔμφυτη τὴν ἰκανότητα νά ἀνιχνεύουν τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν εὐπρέπεια, ὥστε οἱ νέοι, σὰν μέσα σ' ἓναν τόπο ὑγιεινό, νά ἀντλοῦν ὠφέλεια ἀπὸ τὰ πάντα, καθὼς ὅτιδήποτε ἀπὸ τὰ ὁμορφα ἔργα θὰ ἀγγίζει τὰ μάτια ἢ τὰ αὐτιά τους θὰ εἶναι σὰν αὐρα ἀπὸ ἓναν τόπο καλὸ ποῦ θὰ φέρνει υἱεία, καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν, ἀπὸ παιδιὰ κιόλας, θὰ τοὺς ὀδηγεῖ νά μοιάσουν, νά φιλιώσουν καὶ νά ταιριαξοῦν μὲ τὸ λόγο ποῦ κλείνει μέσα τῆς ἢ ὁμορφιά [...] γι' αὐτὸ ἡ ἀγωγή μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὴν ποίηση εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ, ἐπειδὴ ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ μελωδία εἰσχωροῦν στὰ τριςβαθὰ τῆς ψυχῆς κι ἀδράχοντάς τὴ μὲ δύναμη μεγάλη φέρνουν μέσα τῆς εὐπρέπεια καὶ τῆς δίνουν ὁμορφιά, ἅμα κάποιος ἀνατραφεῖ σωστά, ἐνῶ ἂν δὲν συμβεῖ αὐτό, γίνεται τὸ ἀντίθετο. Καὶ μιὰ παραπέρα αἰτία δὲν εἶναι ὅτι ὅποιος ἔχει ἀνατραφεῖ ὅπως πρέπει θὰ προσέξει ἀμέσως ὅποιαδήποτε ἀτέλεια, ὅτιδήποτε δὲν εἶναι ὁμορφα φτιαγμένο ἢ ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξή του δὲν ἔχει ὁμορφα ξεδιπλωθεῖ, καὶ δυσανασχετώντας, διακαίως, γι' αὐτὸ ὅσα μὲν εἶναι ὠραῖα θὰ τὰ παινεύει καὶ θὰ τὰ χαίρεται, καὶ κλείνοντάς τὰ μέσα στὴν ψυχὴ του θὰ τρέφεται ἀπὸ αὐτὰ καὶ θὰ πλάθεται καλὸς καὶ ἄξιος, ἐνῶ ὅσα εἶναι ἄσχημα θὰ τὰ κατακρίνει, ὅπως εἶναι τὸ σωστό, καὶ θὰ τὰ ἀπεχθάνεται ἀπὸ νέος κιόλας, προτοῦ νὰ εἶναι σὲ θέση νά ἀντιληφθεῖ γιὰ ποιὸν ἀκριβῶς λόγο συμβαίνει αὐτό, κι ὅταν κάποτε ὁ λογισμὸς ἔλθει, ἐκεῖνος, ἔχοντας ἔτσι ἀνατραφεῖ, θὰ τὸν καλωσορίσει ἀμέσως ἀναγνωρίζοντάς τον ἀπὸ τὴ συγγενικότητα ποῦ ἔχει μαζί του.

(Πολιτεία, Πλάτωνας)¹

1. Πλάτων (427-347 π.Χ.) Πολιτεία. Μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Πόλις, 2009, σσ. 217, 219.

Τι είναι το παιδί και από πού να πιάσουμε το νήμα για να αρχίσουμε να ξετυλίγουμε αυτό το κουβάρι; Είναι ένα ερώτημα που στοιχειώνει τους ενήλικες από τότε που η ανθρωπότητα κατέκτησε τη γονεϊκότητα. Σε θεωρητικό επίπεδο βεβαίως θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι από τον πρώτο σωκρατικό διάλογο και καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας των ιδεών, οι θεωρητικοί της ηθικής, της κοινωνίας και της πολιτικής προσπάθησαν με συστηματικό τρόπο να συγκροτήσουν μια θεώρηση του παιδιού συμβατή με την οπτική τους για την κοινωνική ζωή και το όραμά τους για το μέλλον. Παρ' όλα αυτά, έπειτα από αιώνες αντιπαραθέσεων και εφαρμοσμένων πρακτικών, με αφετηρία το αρχαιοελληνικό ιδεώδες που αναζητά την προέλευση της αρετής ώστε να ενσταλαχθεί ρυθμός και αρμονία στις ψυχές των νέων, έως και τις σύγχρονες πρακτικές ανησυχίες μας για την αποτελεσματικότητα συγκεκριμένων τρόπων ανατροφής των παιδιών, δεν έχει ακόμη επιτευχθεί συναίνεση σχετικά με το ζήτημα της παιδικής ηλικίας. Παρά τη μακροχρόνια δέσμευση του πολιτισμού μας στο «καλό του παιδιού» και την πρόσφατη θεωρητική ενασχόληση με το θέμα της παιδικής ηλικίας, η βασική σύλληψη της ιδέας της παιδικής ηλικίας ως κοινωνικής πρακτικής παραμένει αόριστη και συγκεχυμένη. Η παιδική ηλικία σε μεγάλο βαθμό δεν γίνεται αντιληπτή ως αναδυόμενο μοτίβο δράσης. Στον Πρόλογο του *Αιμίλιου* ο Rousseau γράφει:

Δεν γνωρίζουμε το παραμικρό για την παιδική ηλικία, και με τις λανθασμένες ιδέες μας όσο προχωρούμε τόσο χανόμαστε. Οι σοφότεροι των συγγραφέων αφοσιώνονται σε αυτό που ένας ενήλικας οφείλει να γνωρίζει, χωρίς να αναρωτηθούν τι είναι ικανό ένα παιδί να μάθει. Πάντα αναζητούν τον ενήλικα στο παιδί, χωρίς να σκεφτούν τι είναι το παιδί προτού γίνει ενήλικας.

Τι ακριβώς έχουμε στο μυαλό μας όταν σκεφτόμαστε τα παιδιά; Αναρωτιόμαστε, για παράδειγμα, εάν θα πρέπει να τα θεωρούμε ως αγνά, ζωώδη, αθώα, ανήθικα, γεμάτα προοπτική, *άγραφο πίνακα*, ή εάν θα πρέπει να τα βλέπουμε με τον ίδιο τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον ενήλικο εαυτό μας. Αναρωτιόμαστε επίσης εάν σκέφτονται ή συλλογίζονται όπως εμείς, εάν είναι εγλωβισμένα σε μια κατάσταση ανεπάρκειας ή εάν διαθέτουν μια καθαρότητα στη ματιά που εμείς τη χάσαμε μεγαλώνοντας. Αναλογιζόμαστε εάν οι τρόποι που μιλάνε, που παίζουν και που συμπεριφέρονται είναι παραλλαγές, μιμήσεις ή ακατέργαστες μορφές των δικών μας, τους οποίους έχουμε πλέον ξεπεράσει, ή εάν οι τρόποι αυτοί είναι απλώς παρο-

δικά, ακατανόητα, ασήμαντα πράγματα που μας διασκεδάζουν όταν τα βλέπουμε ή όταν τα φέρνουμε στον νου. Αναλογιζόμαστε ακόμη εάν τα παιδιά είναι περιορισμένα και εμείς ελεύθεροι ή εάν εμείς νομίζουμε ότι είναι περιορισμένα ενώ στην πραγματικότητα αυτά είναι ελεύθερα. Οι σκέψεις αυτές και πολλές ακόμα υπεισέρχονται συνεχώς στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το παιδί στην κοινωνική ζωή.

Εξετάζοντας τις πολλαπλές οπτικές που ανακύπτουν σε σχέση με την παιδική ηλικία, καθώς και εκείνες που έχουν υιοθετηθεί στο παρελθόν στις μελέτες για την παιδική ηλικία, αναδεικνύεται συνεχώς και ως ένα σημείο ένα συνεχές παράδοξο παρά τις διαφορετικές εκφάνσεις της. Για να το διατυπώσουμε απλά, το παιδί μάς είναι οικείο και ταυτόχρονα ξένο· κατοικεί στον κόσμο μας, φαίνεται όμως να υπακούει στους κανόνες κάποιου άλλου· προέρχεται στην ουσία του από εμάς την ίδια στιγμή που επιδεικνύει συστηματικά μια διαφορετική τάξη ύπαρξης. Ο προορισμός του παιδιού αλλά και οι προθέσεις μας απέναντί του στοχεύουν στην επίλυση αυτού του αρχικού παράδοξου, η οποία δεν είναι άλλη από τη μεταμόρφωσή του σε ενήλικα σαν κι εμάς. Η αυθόρμητη παραδοχή αυτής της διαρκούς δέσμευσης των ενηλίκων απέναντι στο παιδί εγείρει μια σειρά ερωτημάτων ως προς την αναγκαιότητα και την ενδεχομενικότητα της σχέσης παιδιού και ενήλικα τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο της καθημερινής ζωής. Η «γνώση» που έχουμε για τη διαφορά μεταξύ ενήλικα και παιδιού διαμορφώνει τον τρόπο που κατανοούμε την ταυτότητα αυτών των δύο κοινωνικών τύπων (ενήλικα και παιδιού), όπου τα όρια που τίθενται μεταξύ τους σηματοδοτούν και το περιεχόμενό τους. Για να καταλάβουμε επομένως το παιδί, πρέπει να έχουμε κατανοήσει τον ενήλικα, μόνο που η κατανοήση της ενηλικότητας και γενικότερα της κοινωνίας των ενηλίκων καθίσταται αδύνατη χωρίς να έχει προηγηθεί μια θεώρηση για το παιδί. Η σχέση παιδιού - ενήλικα φαίνεται να είναι εγκλωβισμένη στο ίδιο δίπολο που για μεγάλο χρονικό διάστημα κατεύθυνε και περιόριζε την κριτική σκέψη για ζητήματα φύλου και εθνότητας. Η μεταδομιστική παράδοση που αναγνωρίζει πολλαπλές ταυτότητες και δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού του ατόμου φαίνεται ότι δεν έχει ακόμα εντάξει ούτε και αποδομήσει το παιδί, όπως έκανε στις περιπτώσεις του φύλου και της εθνότητας.

Από την παραπάνω ανάλυση διακρίνουμε δύο στοιχεία που φαίνεται να είναι κοινά στις επικρατούσες προσεγγίσεις στη μελέτη της παιδικής ηλικίας: πρώτον, μία θεμελιώδη πεποιθήση περί διαφοράς

και ιδιαιτερότητας του παιδιού (πεποίθηση που θα εξετάσουμε στη συνέχεια), δεύτερον, και συνεπακόλουθα, μία καθολικά εκφρασμένη επιθυμία να επιτευχθεί αλλά και να δικαιολογηθεί η ενσωμάτωση αυτής της διαφοράς σε μια ευρύτερα αντιληπτή αίσθηση τάξης και γενικών αρχών, που διέπουν την κοινωνία των ενηλίκων. Πρόκειται για μια ενσωμάτωση που ο Rousseau προέβλεψε και καταδίκασε:

Η φύση θέλει τα παιδιά να είναι παιδιά πριν γίνουν ενήλικες. Εάν εσκεμμένα διαστρεβλώσουμε αυτή τη σειρά, οι καρποί που θα πάρουμε θα είναι πρώιμοι, δεν θα είναι ούτε γινωμένοι ούτε εύγευστοι, και σύντομα θα αρχίσουν να σαπίζουν. [...] Οι τρόποι με τους οποίους η παιδική ηλικία «βλέπει», «σκέφτεται» και «αισθάνεται» είναι από μόνοι τους ιδιόμορφοι. Θα ήταν εξαιρετικά ανόητο να τους υποκαταστήσουμε με τους δικούς μας.

Η αντίφαση αυτής της συλλογιστικής, ωστόσο, είναι ότι αποτυγχάνει με αξιοσημείωτο τρόπο να δει, ακόμη και να αναγνωρίσει το λογικό αδιέξοδο στο οποίο καταλήγει. Και αυτό διότι σε αυτό το είδος αναλύσεων αναπόφευκτα η πλευρά του παιδιού στη σχέση παιδιού - ενήλικα «ανασύρεται» μονίμως με αρνητικό τρόπο. Τέτοιες θεωρίες που τείνουν να είναι κυρίαρχες στα επιμέρους επιστημονικά τους πεδία, όπως η θεωρία της κοινωνικοποίησης στην κοινωνιολογία και η θεωρία της ανάπτυξης στην αναπτυξιακή ψυχολογία, θεμελιώνονται πάνω στη διαφορά της παιδικής ηλικίας χωρίς να την εξηγούν, δίνοντας έμφαση στην ανάλυση των αναγκαίων διαδικασιών της ενσωμάτωσης του παιδιού στην κοινωνία των ενηλίκων. Με άλλα λόγια, φαίνεται ως τα βασικά οντολογικά ερωτήματα «Τι είναι παιδί;» και «Τι είναι αυτό που κάνει το παιδί αυτό που είναι;» να απαντήθηκαν επαρκώς πριν καν διατυπωθεί η θεωρία και στη συνέχεια να απορρίφθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΩΣ «ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΣ»

Η αντίληψη του παιδιού ως «πρωτόγονου» συνιστά ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο στην κοινωνική σκέψη του 19ου αιώνα. Όπως ακριβώς οι πρώτοι ανθρωπολόγοι του «εξελικτισμού», που αποκάλυψαν τον εαυτό τους πολιτισμένο, θεωρούσαν «δεδομένο» ότι οι πρωτόγονοι άνθρωποι ήταν διαφορετικοί από αυτούς στην εξελικτική κλίμακα, και ως εκ τούτου άξιοι μελέτης, με τον ίδιο τρόπο και εμείς ως ορθολογιστές ενήλικες αναγνωρίζουμε το παιδί ως κά-

τι διαφορετικό, λιγότερο εξελιγμένο και χρήζον εξήγησης. Και οι δύο αυτές οπτικές έχουν ως αφετηρία μια προκαθορισμένη αλλά άρρητη οντολογική θεωρία, μια θεωρία σχετικά με το τι είναι αυτό που συνθέτει την ύπαρξη του άλλου, είτε πρόκειται για τον πρωτόγονο άνθρωπο είτε για το παιδί. Από αυτές τις άρρητες μορφές γνώσης, αυτές τις σιωπηρές δεσμεύσεις στη διαφορά, προκύπτει συνήθως ο αποδεκτός ορισμός του πρωτόγονου ή του παιδιού ως μια «φυσική» σημαντική κατηγορία αντικειμένου γνώσης. Τέτοιες άρρητες θεωρίες έχουν ως αποτέλεσμα το συνεχές παιδί-ενήλικας να καθίσταται απολύτως συμβατικό και ως εκ τούτου δεδομένο από τους σύγχρονους κοινωνικούς επιστήμονες, όπως και οι πρώτοι ανθρωπολόγοι εκλάμβαναν δεδομένη τη διάκριση μεταξύ πρωτόγονης και ορθολογικής σκέψης. Τέτοιες κοινωνικές ιεραρχήσεις θεωρούνται δεδομένες επειδή δεν διερευνούμε τις υποθέσεις πάνω στις οποίες βασίζονται. Οι υποθέσεις αυτές αντιπροσωπεύουν τις αξίες και τα ενδιαφέροντα/συμφέροντα του εκάστοτε επιστήμονα και του σύγχρονου πολιτισμού, διαμορφώνοντας έτσι με τη σειρά τους κανονιστικές κοινωνικές προσδοκίες. Ωστόσο, στις κοινωνικές επιστήμες καταγράφεται μια σειρά από αναλύσεις που ασκούν κριτική και αποδομούν κυρίαρχες ιδεολογίες, όπως αυτές του καπιταλισμού, της αποικιοκρατίας και της πατριαρχίας σε σχέση με την κοινωνική τάξη, τη φυλή και το φύλο αντίστοιχα. Μέχρι στιγμής όμως, η κυρίαρχη ιδεολογία της ανάπτυξης (development) σε σχέση με την παιδική ηλικία έχει παραμείνει σχετικά ανέγγιχτη. Οι σκοπιμότητες γύρω από αυτές τις παραδοχές χρειάζονται περαιτέρω διερεύνηση, καθώς συνεπάγονται ότι το παιδί –όπως και ο πρωτόγονος άνθρωπος του παρελθόντος– είτε αποκλείεται από την ανάλυσή μας είτε εισάγεται ετεροχρονισμένα. Βασικό μέλημα αυτού του βιβλίου είναι να ενθαρρύνει τον αναγνώστη προς μια κριτική ανακατασκευή τέτοιων πεποιθήσεων και παραδοχών που εμφανίζονται σε διαφορετικό βαθμό στη βιβλιογραφία που θα εξετάσουμε. Με τον τρόπο αυτό μπορεί το παιδί να επινοηθεί εκ νέου ή τουλάχιστον να «ανασυρθεί» με θετικό τρόπο. Ο Cunningham συμβάλλει στο εγχείρημα αυτό όταν αναφέρει ότι: «Οι παραλληλισμοί μεταξύ παιδιού και πρωτόγονου ανθρώπου δεν συμβαίνουν σε κοινωνικό ή πολιτικό κενό». Για την ακρίβεια, επιδιώκει να συνδέσει τέτοιες αναλογίες με το πλαίσιο εντός του οποίου αναδύονται, στοχεύοντας όπως αναφέρει και ο ίδιος, «στην αναγνώριση και ανάδειξη των Λόγων για την παιδική ηλικία και των σχέσεων εξουσίας που εμπεριέχουν» (Cunningham 1991: 6).

Με κίνδυνο να φτάσουμε στα άκρα τον παραλληλισμό που αναπτύξαμε προηγουμένως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, ενώ ο πρώτος ανθρωπολόγος μας έπρεπε να ταξιδέψει προς τις περιοχές ενδιαφέροντός του διασχίζοντας, σαν άλλος εξερευνητής, τον κοινωνικό χώρο, το παιδί ως σύγχρονο ζήτημα έχει κυρίαρχα αναδυθεί μέσα από ένα ταξίδι στον κοινωνικό χρόνο. Και τα δύο αυτά ταξίδια συμβολίζουν την επιδίωξη για έλεγχο μέσω της γνώσης, όμως κανένα από τα δύο δεν αρκεί από μόνο του, καθώς και οι δύο διαστάσεις (του χώρου και του χρόνου) μάς χρειάζονται εξίσου για να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε οποιαδήποτε κοινωνικοπολιτισμική μορφή. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ωστόσο ότι και οι δύο διαδικασίες είναι σημαντικές για την κατασκευή του αντικειμένου τους. Με άλλα λόγια, οι συγκριτικές/σύγχρονες και οι διαχρονικές αναλύσεις επιτυγχάνουν, με διαφορετικό τρόπο η καθεμία, την εγκαθίδρυση διαφορετικών ταξινομήσεων και συνόρων γύρω από τα φαινόμενα που εξετάζουν. Ο τρόπος που συγκροτούμε ομάδες και τα κριτήρια που θέτουμε για να τις διακρίνουμε μεταξύ τους είναι σημαντικά στη συγκρότηση είτε του πρωτόγονου είτε του παιδιού. Μια σειρά από ιστορίες της παιδικής ηλικίας που θα εξετάσουμε αργότερα καταδεικνύουν την ασταθή και απρόβλεπτη εξέλιξη της απεικόνισης της παιδικής ηλικίας και τους μεταβαλλόμενους τρόπους αναγνώρισης και αντίληψής της. Θα δείξουμε ότι το παιδί αναδύεται στο πλαίσιο του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού ως μία θεσμικά αναγνωρισμένη κατηγορία και ως μία κοινωνική θέση (social status), και με αυτές τις μορφές εισάγεται σε προγράμματα φροντίδας, πρακτικές ελέγχου και συστήματα εκπαίδευσης και αξιολόγησης. Απόψεις όπως οι παραπάνω διασφαλίζουν ότι το παιδί γίνεται αντιληπτό ως μία κοινωνική κατασκευή εντός ενός συγκεκριμένου ιστορικού πλαισίου, αντίληψη που εν πολλοίς αποτελεί τη βάση των σύγχρονων θεωρήσεων για την παιδική ηλικία. Παρ' όλα αυτά, η αναγνώριση του παιδιού ως κοινωνική θέση είναι εκείνη που καθορίζει τη διαφορά του από τους ενήλικες και τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό στην καθημερινή ζωή. Η διατήρηση των συνόρων/ορίων της κοινωνικής θέσης της παιδικής ηλικίας συντελείται μέσα από την αποκρυστάλλωση συμβάσεων και Λόγων σε θεσμικές μορφές, όπως οικογένειες, παιδικοί σταθμοί, σχολεία και νοσοκομεία, όλες υπηρεσίες που σχεδιάστηκαν και συστάθηκαν για να διαχειριστούν το παιδί ως ενιαία και ομοιογενή οντότητα. Συγκριτικό υλικό που αντλήθηκε από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια αποκάλυπτε αποκλίνουσες συμβάσεις και Λόγους, άρα και διαφορετικές

θεσμικές μορφές για την παιδική ηλικία, μερικές από τις οποίες είναι εντελώς διαφορετικές από τις δικές μας, ενώ άλλες έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, αλλά που όλες συνδέονται μεταξύ τους διαμέσου κοινών δεσμών. Όπως θα δούμε, το συγκριτικό αυτό υλικό μάς επιτρέπει να σκεφτόμαστε με πιο γόνιμους τρόπους την παιδική ηλικία και να τη συλλαμβάνουμε ως παιδικές ηλικίες αντί να τη θεωρούμε ως μονοδιάστατη και ενιαία κοινωνική κατηγορία.

Με τον ίδιο τρόπο που ο πρωτόγονος άνθρωπος λειτούργησε για τον ανθρωπολόγο μας ως σημείο αναφοράς για την κατανόηση των στοιχειωδών μορφών οργάνωσης και ταξινόμησεων της ανθρωπίνης κοινωνίας, παρέχοντας μια υποθετική θεώρηση για την πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπινου όντος εντός της κοινωνικοπολιτισμικής διαδικασίας, ομοίως και το παιδί καλείται να δείξει στους ενήλικες τη δική τους κατάσταση διαφοράς για την οποία είχαν άγνοια στο παρελθόν. Αυτό ωστόσο συμβαίνει με έναν τρόπο που αποδυναμώνει και συρρικνώνει το φάσμα της κοινωνικής ανάλυσης, το οποίο δεν καλύπτει πλέον την «ιστορία του ανθρώπου» [από τις «πρωτόγονες» στις «πολιτισμένες κοινωνίες»] αλλά περιορίζεται σε αυτήν των γενεών. Θα υποστηρίξω ότι στο πρόσωπο του παιδιού η ανθρωπότητα βλέπει το δικό της πρόσφατο παρελθόν, ατενίζοντας την ίδια στιγμή την αιωνιότητά της.

Στην καθημερινή ζωή η παιδική ηλικία εννοιολογείται ως συμπεριληπτική κατηγορία, καθώς περιγράφει με σαφήνεια μια κοινωνική ομάδα στην οποία κάποια στιγμή όλοι είναι μέλη. Ως εκ τούτου, πρόκειται για μια ομάδα που είναι σχετικά σταθερή και με απολύτως προβλέψιμη δομή, αλλά που η παραμονή των ατόμων σε αυτήν είναι εξ' ορισμού εφήμερη. Επιπλέον, η κατηγορία της παιδικής ηλικίας σηματοδοτεί για το κάθε άτομο την πρωταρχική βιωματική εμπειρία της ύπαρξής του, και άρα αναπόφευκτα οι νοηματοδοτήσεις, οι συσχετίσεις και οι σχέσεις που αποδίδονται στην παιδική ηλικία από τον κοινό νου απορρέουν όχι μόνο από το πώς την αντιλαμβανόμαστε τώρα ως κοινωνική θέση αλλά και από το πώς υπήρξαμε κάποτε όλοι μας παιδιά. Είναι η μόνη πραγματικά κοινή εμπειρία που μοιραζόμαστε ως ανθρώπινα όντα, συμπεριλαμβανομένης της παιδικής θνησιμότητας.

ΤΟ «ΦΥΣΙΚΟ» ΠΑΙΔΙ

Αυτός ο φαινομενικά συμπεριληπτικός χαρακτήρας της παιδικής ηλικίας ως κοινωνικής θέσης αλλά και το πολύ προσωπικό στοιχείο που υπεισέρχεται στον τρόπο που εκφραζόμαστε γι' αυτήν ίσως να είναι οι λόγοι που ο κοινός νους και η καθημερινή γλώσσα στη σύγχρονη κοινωνία βρίθουν αντιλήψεων για την παιδική ηλικία. Το να είναι κανείς παιδί, να έχει υπάρξει παιδί, να έχει παιδιά και να έρχεται σε συνεχή επαφή με παιδιά είναι όλες εμπειρίες που πετυχαίνουν να αποδίδεται η παιδική ηλικία ως μια «κανονική/φυσιολογική» κατηγορία που με μεγάλη ευκολία μετατρέπεται σε «φυσική» (όπως συνέβαινε παλαιότερα με την κατηγορία του βιολογικού φύλου και της φυλής). Τέτοιου είδους αντιλήψεις στη συλλογική συνείδηση είναι οργανωμένες γύρω από την πιο δελεαστική και πειστική από όλες τις σύγχρονες μεταφορές, αυτήν της «ανάπτυξης» (growth). Η μεταφορά αυτή υποδηλώνει ότι οι αλλαγές στην ανατομία του σώματος εκλαμβάνονται ως δείκτες κοινωνικής μετάβασης, ενισχύοντας έτσι αδιάκοπα τη συγχώνευση του «φυσικού» με το «κοινωνικό».

Όλες ωστόσο οι σύγχρονες προσεγγίσεις στη μελέτη της παιδικής ηλικίας τάσσονται ξεκάθαρα υπέρ της άποψης ότι δεν πρόκειται για ένα φυσικό φαινόμενο και δεν μπορεί να κατανοηθεί ορθά ως τέτοιο. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός του παιδιού σε ενήλικα δεν προκύπτει άμεσα από τη σωματική ανάπτυξη, ούτε και η αναγνώριση του παιδιού από τους ενήλικες, και αντιστρόφως, εξαρτάται ιδιαίτερα από τις σωματικές διαφορές. Επιπλέον, η σωματική μορφολογία μπορεί υπό συγκεκριμένες συνθήκες να αποτελεί μια μορφή διαφοροποίησης μεταξύ των ανθρώπων, αλλά δεν επαρκεί για να ερμηνεύσει τη σχέση μεταξύ ενηλίκων και παιδιών. Η παιδική ηλικία πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως κοινωνική κατασκευή, να αναφέρεται δηλαδή σε μια οριοθετημένη κοινωνική θέση, τα όρια της οποίας ποικίλλουν διαχρονικά και από κοινωνία σε κοινωνία, αλλά είναι πάντα ενσωματωμένα στην κοινωνική δομή, και ως εκ τούτου εκδηλώνονται μέσα από συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς τις οποίες και διαμορφώνουν ταυτόχρονα. Επομένως, η παιδική ηλικία σχετίζεται πάντα με ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο.

Εκείνος ο πρώτος ανθρωπολόγος μας πρόθυμα θα αναγνώριζε τη σημασία τέτοιων ιδεών για την κοινωνική ζωή του «πρωτόγονου» ανθρώπου. Θα καταδείκνυε ότι η ποικιλία και η ιεράρχηση των κοι-

νωνικών θέσεων στη φυλή υπαγορεύονται ξεκάθαρα από όρια τα οποία με τη σειρά τους συντηρούνται από εθιμοτυπικές πρακτικές βαθιά ριζωμένες στις τελετουργίες της φυλής. Οποιαδήποτε μετατόπιση από μια κοινωνική κατάσταση σε μια άλλη δεν είναι ποτέ απλώς ζήτημα σωματικής ανάπτυξης ή αλλαγής. Τέτοιου είδους μετατοπίσεις απαιτούν διαδικασίες μετάβασης όπως είναι οι αποχαιρετισμοί, οι διαβατήριες τελετουργίες, οι τελετές μύησης, διαδικασίες οι οποίες προκαλούν αναστάτωση και είναι επίπονες, ενώ έχουν επίπτωση όχι μόνο στο άτομο αλλά και σε ολόκληρη την κοινότητα. Το γεγονός ότι σήμερα ερχόμαστε αντιμέτωποι με τα κάπως πιο διάχυτα και ρευστά όρια που σηματοδοτούν την παιδική ηλικία, καθώς και το γεγονός ότι αντιλαμβανόμαστε μια τέτοια μετάβαση μέσα από τα ήθη και τις παραδόσεις της σύγχρονης κοινωνίας δεν σημαίνει ότι οι τελετουργικές μορφές μετάβασης δεν παραμένουν παρούσες, αντιθέτως είναι πιο βαθιά ριζωμένες και ιδεολογικά νομιμοποιημένες. Όπως και να 'χει, η εμπειρία της αλλαγής μέσω μιας τελετουργίας θα εξακολουθεί να ασκεί εξαναγκασμό στη συνείδηση του ατόμου με βίαιο και ταραχώδη τρόπο. Θα μπορούσαμε μάλιστα να υποστηρίξουμε ότι από τον 20ό αιώνα και έπειτα ερμηνεύουμε όλες τις παθολογικές συμπεριφορές με ψυχαναλυτικούς όρους, αποδίδοντάς τες στον δυσλειτουργικό τρόπο που ένα άτομο ενσωματώνει τις επιπτώσεις τελετουργιών που παίζουν ουσιαστικό ρόλο στη διαδικασία μετάβασης προς την ενηλικιότητα.

Η κανονικοποίηση και η «φυσικοποίηση» της παιδικής ηλικίας, που ως τάσεις χαρακτηρίζουν τόσο την κοινή λογική όσο και τη θεωρία, αποκρύπτουν πίσω από τον μανδύα του κοινότυπου την αναλυτική σημασία της παιδικής ηλικίας, τη σπουδαιότητα δηλαδή και τη μοναδικότητά της ως κοινωνικού φαινομένου. Στον καθημερινό Λόγο και σε πολλές θεωρητικές μελέτες η παιδική ηλικία εκλαμβάνεται ως δεδομένη, με την έννοια ότι θεωρείται αναγκαίο και αναπόφευκτο μέρος της κανονικής ζωής – το απόλυτο της «ύπαρξής» της φαίνεται να καλλιεργεί μια στάση εφησυχασμού. Αυτή η τάση φυσικοποίησης της παιδικής ηλικίας μέχρι σχετικά πρόσφατα ενυπάρχει στις αναλύσεις των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα στην ψυχολογία, όπου η παιδική ηλικία γίνεται αντιληπτή κατά κύριο λόγο με όρους βιολογικής και διανοητικής ανάπτυξης μέσα από έννοιες όπως η «ωρίμανση». Η κοινωνιολογία επίσης, στο πλαίσιο της δομικής αιτιότητας,² εξετάζει μέσα από θεωρίες κοινωνικοποίησης

2. Για το ζήτημα αυτό βλέπε Αλτουσέρ, Λ., Μπαλιμπάρ, Ε., Εσταμπλέ, Ρ., Μασρέ,

το ζήτημα της ενσωμάτωσης των πολιτισμικών αξιών από το παιδί το οποίο εκλαμβάνεται ως παθητικό υποκείμενο. Οι κυρίαρχες αυτές θεωρήσεις των κοινωνικών επιστημών παραλείπουν τη θεώρηση του πραγματικού παιδιού, εξετάζοντας επιφανειακά την κοινωνική εμπειρία της παιδικής ηλικίας. Στο σημείο αυτό μάλλον θα συμφωνήσουμε με τον Hillman, ο οποίος, αν και γράφει στο πλαίσιο της ποιμαντικής ψυχολογίας, αναφέρει ότι πολλά από αυτά που λέγονται για τα παιδιά και την παιδική ηλικία στην πραγματικότητα καθόλου δεν αφορούν τα ίδια τα παιδιά και την παιδική ηλικία:

Τι είναι λοιπόν, το «παιδί» – αυτό είναι σίγουρα το πρώτο ερώτημα. Ότι και αν λέμε για τα παιδιά και την παιδική ηλικία, σε γενικές γραμμές δεν είναι για τα παιδιά και την παιδική ηλικία. Τι είναι αυτός ο περίεργος κόσμος που αποκαλούμε «παιδική ηλικία» και τι προσπαθούμε να πετύχουμε με τη δημιουργία ενός ξεχωριστού κόσμου μέσα από παιδικά δωμάτια και παιχνίδια, παιδικά ρούχα και παιδικά βιβλία; Είναι ξεκάθαρο ότι ένα μέρος του ψυχισμού μας που αποκαλούμε «παιδική ηλικία» ενσαρκώνεται από το παιδί και μεταφέρεται από το παιδί στον ενήλικα.

(Hillman 1975: 8)

ΤΟ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ» ΠΑΙΔΙ

Στο βιβλίο αυτό θα υποστηρίξω ότι το παιδί, έτσι όπως γίνεται αντιληπτό τόσο την καθημερινή οπτική όσο και στον Λόγο των κοινωνικών επιστημόνων, χρησιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό –είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα– ως ένας μηχανισμός προώθησης και υποβολής συγκεκριμένων εκδοχών της κοινωνικής ζωής και της κοινωνικής συνοχής.

Η παιδική ηλικία, όπως γίνεται κατανοητή μέσα από ένα εύρος επιστημονικών πεδίων, οπτικών και διαφορετικών συμφερόντων/ενδιαφερόντων, αντιμετωπίζεται ως ένα στάδιο, μια δομημένη διαδικασία τού «πρόκειται να γίνει» (becoming), αλλά σπάνια ως ενεργή διαδικασία ή ως συνεκτική κοινωνική πρακτική. Συμβολίζοντας και συζητώντας την παιδική ηλικία με όρους «εξέλιξης», στην ουσία την αντιμετωπίζουμε ως κάτι που δεν έχει γίνει ακόμα, αλλά που την ίδια στιγμή το έχουμε προδικάσει και προκαθορίσει. Ως εκ τού-

Π., και Ρανσιέρ, Ζ. (2003). *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Αλτουσέρ, Λ. (1981). *Θέσεις*. Αθήνα: Θεμέλιο.

του, αναφερόμαστε στην παιδική ηλικία ως μια διαδικασία τού «πρόκειται να γίνει», έναν άγραφο πίνακα, μια περίοδο όπου τίθενται οι βάσεις και όπου το παιδί προετοιμάζεται, διαπλάθεται, προσλαμβάνει, μεγαλώνει, αλλά και ως μια διαδικασία η οποία ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από ανεπάρκεια, απειρία, ανωριμότητα και ούτω καθεξής. Όλες αυτές οι μεταφορές που μας επιτρέπει η παιδική ηλικία να κάνουμε φανερώνουν μια ουσιώδη και γοητευτική σχέση με τον ορθολογικό κόσμο των ενηλίκων, έναν κόσμο ανεξήγητο αλλά παρ' όλα αυτά παγιωμένο. Αυτός ο κόσμος των ενηλίκων θεωρείται όχι μόνο ολοκληρωμένος, σαφής και σε ισορροπία αλλά κυρίως, και πιο σημαντικό, επιθυμητός. Ο κόσμος των ενηλίκων θεωρείται μια καλοπροαίρετη και συνεκτική ολότητα που καλωσορίζει το παιδί, το προσκαλεί να αποτινάξει τις ιδιότητες που στοιχειοθετούν τη διαφορά του και το ενθαρρύνει να συναινέσει στην ανωτερότητα των διαδικασιών μύησής του, οι οποίες θα διασφαλίσουν την ταυτότητά του ως μέλους της κοινωνίας.

Εάν ο ανθρωπολόγος μας σκεφτόταν με τον ίδιο τρόπο για τους πρωτόγονους, τότε θα ήταν σαν να επέτρεπε να τον κατηγορήσει κάποιος για εθνοκεντρισμό, και μάλιστα δικαίως! Εάν τυχόν υποστήριζε ότι κατά κάποιον τρόπο οι πρωτόγονοι ήταν υποδεέστεροι και ότι πίσω από τις πράξεις τους κρύβονταν ψευδαισθήσεις, ανοησία ή διανοητική ανεπάρκεια, ή ότι οι μέθοδοί τους συνιστούν μια αρχέτυπη μορφή των δικών του «αναπτυγμένων», «εξελιγμένων» ή «πολιτισμένων» μεθόδων, τότε θα ήταν σαν να αντιμετώπιζε τα δικά του κοινωνικά πρότυπα ως κατ' ουσίαν προεξέχοντα και ηθικά ανώτερα. Αυτή η αδιάλλακτη κωδικοποίηση της δικής του πολιτισμικής εμπειρίας ως ανώτερης και η οπτική του για τον άλλον ως «πρωτόγονο» θα παρέμεναν ανεξερεύνητα και αδιευκρίνιστα από τον ανθρωπολόγο. Ομοίως, όλες οι απόψεις για το παιδί αντανακλούν ένα μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης που είναι το πλέον επιθυμητό, αλλά που επίσης παραμένει ανεξερεύνητο και αδιευκρίνιστο από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Θα ήταν «παιδαριώδες» να αγνοήσουμε ένα τέτοιο ζήτημα...

Τηρώντας αυτή τη μορφή εθνοκεντρισμού (απεχθάνομαι τον επινοημένο νεολογισμό «γεροντοκεντρισμός»), οι θεωρίες της κοινωνικοποίησης θέτουν ως ανεξάρτητη μεταβλητή την κανονιστική δομή του κόσμου των ενηλίκων/γονέων. Παρόλο που όλοι οι κοινωνιολόγοι έχουν επίγνωση του προβληματικού χαρακτήρα αυτής της συλλογιστικής περί κανονιστικής δομής ως σημείου εκκίνησης της ανάλυσής τους, το χρησιμοποιούν παρ' όλα αυτά ως κριτήριο αναφορι-

κά με το παιδί. Βάσει αυτού του κριτηρίου που υποθέτει κοινωνική συναίνεση, το παιδί κρίνεται ως περισσότερο ή λιγότερο ικανό, και κατά συνέπεια αγνοείται παντελώς η αδιάκοπη ζωντανή κοινωνική εμπειρία του, η οποία διαθέτει τη δική της συγκεκριμένη και συνεκτική νοηματική δομή. Αυτή η μονομερής διαχείριση των παιδιών στις θεωρίες κοινωνικοποίησης τα καταδικάζει σε μια μόνιμη κατάσταση απύσας παρουσίας. Κατά έναν ειρωνικό τρόπο, στις θεωρίες αυτές, και σε αντίθεση με τις πραγματικές παρεμβάσεις των παιδιών στις προσεκτικά σχεδιασμένες προσδοκίες των ενηλίκων, τα παιδιά υποβαθμίζονται καθώς τους αποδίδεται ο διακοσμητικός ρόλος ενός μη ενεργού κοινωνικού υποκειμένου. Σύμφωνα με τον Speier:

Στην κοινωνιολογία, η κοινωνική ζωή του παιδιού αποτελεί βασικό πεδίο μελέτης στις αναλύσεις κοινωνικών θεσμών όπως αυτών της οικογένειας και της εκπαίδευσης. Παραδοσιακά το προβληματικό σημείο στη μελέτη των παιδιών είναι αυτό που ονομάζω πολιτισμική ένταξη. Αυτό σημαίνει ότι κατά γενική ομολογία οι κοινωνιολόγοι (και το ίδιο μάλλον ισχύει και για τους ανθρωπολόγους και τους ψυχολόγους) αντιμετωπίζουν την παιδική ηλικία ως ένα στάδιο της ζωής του ανθρώπου στη διάρκεια του οποίου εφαρμόζονται προπαρασκευαστικές τεχνικές στη συμπεριφορά του παιδιού ώστε να εξοπλιστεί σταδιακά με την ικανότητα συμμετοχής στις καθημερινές δραστηριότητες των πολιτισμικών του εταίρων, και τελικά να γίνει και το ίδιο ένα πραγματικό ενήλικο μέλος. Αυτό το κλασικό κοινωνιολογικό πρόβλημα έχει ενσωματωθεί στην ευρύτερη θεματική της κοινωνικοποίησης.

(Speier 1970: 188)

Επιστρέφοντας στην αρχική μου θέση, παρατηρούμε ότι, ενώ αυτοί που δεν ανήκουν στον χώρο της κοινωνιολογίας κατορθώνουν με συστηματικό τρόπο να καθιερώσουν την παιδική ηλικία ως κοινωνική κατηγορία *ιδίω δικαιώματι*, οι περισσότερες κοινωνικές θεωρίες, δίνοντας έμφαση στον κόσμο των ενηλίκων, ο οποίος εκλαμβάνεται ως δεδομένος, αποτυγχάνουν εντυπωσιακά να συγκροτήσουν το παιδί ως μια *ύπαρξη ιδίω δικαιώματι*. Οι θεωρίες της κοινωνικοποίησης δεν αποκαλύπτουν τις αιτίες πίσω από τη διαφορά παιδιών και ενηλίκων – και να σκεφτεί κανείς ότι η κοινωνιολογία θεμελιώθηκε πάνω στην αναζήτηση των αιτιών πίσω από τα κοινωνικά φαινόμενα! Έτσι, σε αυτές τις θεωρίες η παιδική ηλικία γίνεται μια κοινωνική πρακτική χωρίς παρόν· αποκτά φωνή μόνο ως μακρινή ηχώ αυτού που πρόκειται να γίνει στο μέλλον.

Αυτού του είδους οι ερμηνείες ξεκινούν από ένα ουσιώδες και δεδομένο πρότυπο ανθρώπινης συμπεριφοράς που τίθεται ως προκαθορισμένος σκοπός, και εξηγούν στη συνέχεια την παιδική ηλικία με όρους επίτευξης αυτού του σκοπού – με άλλα λόγια, οι θεωρίες αυτές ερμηνεύουν την παιδική ηλικία τελεολογικά. Με αυτή την έννοια, οι θεωρίες της κοινωνικοποίησης είναι σαφώς μη αναστοχαστικές. Αποτυγχάνουν συστηματικά να παραδεχθούν ή να αναγνωρίσουν τη σκοπιμότητα που τις διακρίνει, νομιμοποιώντας έτσι συγκεκριμένους κοινωνικούς κόσμους και αποκρύπτοντας τους στόχους και τα συμφέροντα αυτών των κόσμων. Ο O’Neil αποτυπώνει εξαιρετικά το κρίσιμο αυτό σημείο: «[...] κάθε θεωρία κοινωνικοποίησης του παιδιού είναι υπόρρητα μια θεωρία της κοινωνικής πραγματικότητας, αν όχι μια συγκεκριμένη ιστορικά, κοινωνική τάξη πραγμάτων» (O’Neill 1973: 65).

Σε αυτό το σημείο ίσως γίνεται εμφανές ότι ο εμβληματικός ρόλος της παιδικής ηλικίας ως νοητικής σύλληψης ανοίγει ένα επίμονο και βαθύτερο ζήτημα που μας υπαγορεύει να κατευθύνουμε πιο ουσιαστικά την επιστημονική μας προσπάθεια. Όταν συζητάμε για το παιδί, την ίδια στιγμή συζητάμε για αναμνήσεις του παρελθόντος, μορφές τωρινών κοινωνικών σχέσεων και προσδοκίες μελλοντικών καταστάσεων. Το παιδί μάς δίνει πρόσβαση σε όλες αυτές τις προβολές και απεικονίσεις με ποικίλους και διαφορετικούς τρόπους, όπως για παράδειγμα με τα περιστατικά κακοποίησης από σατανιστές που γίνονται πρωτοσέλιδα εφημερίδων,³ τις διαμάχες γύρω από το Εθνικό Αναλυτικό Πρόγραμμα, την επένδυση στην Disneyland και την απήχυσή της ή την αντίδραση της κοινής γνώμης στον φόνο του τρίχρονου Jamie Bulger από δύο δεκάχρονους. Η ανάλυση της παιδικής ηλικίας εξαιτίας ακριβώς αυτής της εννοιολογικής συνθετότητας θα πρέπει με αυστηρό και σχολαστικό τρόπο να διευρύνει τα όρια γύρω από την εμπειρία της παιδικής ηλικίας, ανεξάρτητα από το εάν αυτά έχουν τεθεί από την κοινή λογική ή είναι κοινωνιολογικά, εκπαιδευτικά, ψυχολογικά, ιατρικά ή βιολογικά. Αυτός είναι ίσως ο μόνος τρόπος για να γίνει το «παιδί» αντικείμενο ανάλυσης στην κοινωνική θεωρία.

Φαίνεται ότι στις παραδοσιακές κοινωνιολογικές αναλύσεις της κοινωνικής ζωής η συγκρότηση του παιδιού συνιστά ένα σημαντικό

3. Ο συγγραφέας αναφέρεται σε μια σειρά περιστατικών κακοποίησης παιδιών που σχετίστηκαν με τον σατανισμό κατά τη δεκαετία του 1990 σε πόλεις του Ηνωμένου Βασιλείου.

πρόβλημα. Σε κάθε θεωρητική συγκρότηση της κοινωνίας, η ανθρώπινη συμπεριφορά «κανονικοποιείται», «φυσικοποιείται» και «ορθολογικοποιείται» – μια παράδοση που προέρχεται από τον Hobbes, και ακόμη πιο παλιά. Η υπόρρητη οπτική για την ανθρωπότητα που ενυπάρχει στις κοινωνιολογικές θεωρήσεις, όσο συγκεκριμένη και συντηρητική και εάν είναι, βασίζεται στην υπόθεση περί ενιαίου της ανθρώπινης συμπεριφοράς και από μια αίσθηση ολοκλήρωσης και προορισμού. Σε αυτές τις θεωρήσεις ο ενήλικας ενσαρκώνει το ορθολογικό ενεργό μέλος· κάθε πράξη αναπόφευκτα κλίνει προς μία καθολική αλλά συγκαλυμμένη, προδιαγεγραμμένη αρχή, αυτήν του κοινωνικού συστήματος. Ακόμη και την παθολογική συμπεριφορά, σε οποιαδήποτε μορφή της, οι θεωρίες αυτές την ενσωματώνουν και τη διαχειρίζονται ως έκφραση μιας αρνητικά προσανατολισμένης ή παράλογης ενήλικης συμπεριφοράς. Όμως το παιδί, η παιδική ηλικία και το παιδικό παιχνίδι δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτά επαρκώς μέσω των ίδιων γενικών ερμηνευτικών σχημάτων. Παρόλο που η καθημερινή μας εμπειρία ως ενεργά μέλη της κοινωνίας κατακλύζεται από παιδιά και από την επίδραση της διαφοράς και της απόκλισης που αυτά αντιπροσωπεύουν, οι κοινωνιολογικές θεωρήσεις διαμορφώνονται εν πολλοίς σε άμεση σχέση με πεποιθήσεις περί καθολικότητας του μοντέλου του «ορθολογικού ενήλικα».

Το γεγονός λοιπόν ότι η παιδική ηλικία εμπεριέχει τα ενδεχόμενα της διαφοράς και της απόκλισης, είτε ως μεμονωμένες περιπτώσεις είτε συνολικά, αποτελεί έναν δυνητικό κίνδυνο αποδόμησης των κοινωνιολογικών θεωριών. Το ζήτημα αυτό είναι πολιτικό. Η παιδική ηλικία αποτελεί έναν τρόπο συμπεριφοράς που δεν μπορεί να αξιολογηθεί επαρκώς ούτε και να ενσωματωθεί στις αρχές και στους κανόνες των υφιστάμενων κοινωνικών συστημάτων. Αναδύεται σχεδόν ως πάλη ανάμεσα στο παλιό και στο καινούργιο. Υπό το πρίσμα αυτό, η θεωρία ελίσσεται για να εσωκλείσει το παιδί στις δικές της παραμέτρους. Η κατανόηση δηλαδή της παιδικής ηλικίας έπεται της αναγνώρισης και της σπουδαιότητας του κοινωνικού συστήματος, και με αυτή την έννοια αντιμετωπίζεται ως υπολειμματική κατηγορία, η οποία ενσωματώνεται στο κοινωνικό σύστημα μέσα από θεραπευτικές διαδικασίες κοινωνικοποίησης.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επαναλάβουμε ότι στον τρόπο διαχείρισης της παιδικής ηλικίας διαμεσολαβεί η αρχετυπική της εικόνα: γίνεται αντιληπτή με όρους οργανωμένου «πρόκειται να γίνει» και όχι ως μια κοινωνική πρακτική, ούτε ως ένας τρόπος για τον Εαυτό (όσο απροσδιόριστο και εάν κατέστησε την έννοια του Εαυτού ο

μεταδομισμός). Το πρότυπο αυτό του παιδιού συντηρείται στη γλώσσα και στους Λόγους των επαγγελματιών, των θεσμών και των ειδικοτήτων που εξυπηρετούν στη διασφάλιση των συνόρων τα οποία περιβάλλουν την παιδική ηλικία ως κοινωνική θέση. Τα σύνορα αυτά δεν προσδιορίζουν απλά την έκταση και το εύρος του παιδιού στην κοινωνία, αλλά υπαγορεύουν έναν κοινωνικό χώρο ο οποίος με τη σειρά του και σε διαφορετικό επίπεδο εκφράζει τον έλεγχο που ασκείται από το κοινωνικό σύστημα καθώς και τον έλεγχο μέσω του οποίου αποκαλύπτονται τα συμφέροντα που συντηρούν τη λειτουργία του συστήματος. Σχετικά με τον εκπαιδευτικό Λόγο ο Bernstein γράφει:

Ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία επιλέγει, ταξινομεί, κατανέμει, μεταδίδει και αξιολογεί την εκπαιδευτική γνώση, που θεωρεί δημόσια, αντανακλά τόσο την κατανομή εξουσίας όσο και τις αρχές του κοινωνικού ελέγχου. Από αυτή την άποψη, οι διαφορές και η αλλαγή στην οργάνωση, μετάδοση και αξιολόγηση της εκπαιδευτικής γνώσης θα έπρεπε να αποτελούν μια σημαντική περιοχή κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος.

(Bernstein 1972: 47)⁴

Επομένως, η απεικόνιση του παιδιού εντός και διαμέσου της γλώσσας προϋποθέτει και σχετίζεται με τα «συμφέροντα» του οργανωμένου κόσμου των ενηλίκων. Η ηθική βάση τέτοιων συμπεριφορών αποκαλύπτεται μέσα από τη χρήση μεταφορών/αναλογιών – βλέπε, για παράδειγμα, το παιδί ως «ανθρώπινο κεφάλαιο».

Η περιγραφή της διαφοράς του παιδιού έχει γίνει αντικείμενο διερεύνησης από τη λογοτεχνία και την εθνογραφία. Σύμφωνα με τον Conveney: «Μέχρι την τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνα το παιδί δεν υπήρχε ως σημαντικό και επαναλαμβανόμενο θέμα στην αγγλική λογοτεχνία. Η παιδική ηλικία ως καίριο θέμα προέκυψε με τη γενιά του Blake και του Wordsworth» (Coveney 1967: 29). Μπορεί επίσης να δει κανείς τις διεξοδικές αναφορές των Opie και Opie για τα παιχνίδια στην ύπαιθρο, το ιδιαίτερο λεξιλόγιο και τις συνήθειες των παιδιών: «Τα κομμάτια της γνώσης και της παράδοσης που τα παιδιά μαθαίνουν το ένα από το άλλο είναι πιο πραγματικά, πιο λειτουργικά και χρήσιμα, και απείρως πιο διασκεδαστικά για τα ίδια από οτιδήποτε μπορούν να μάθουν από τους μεγάλους» (Opie & Opie 1959: 27).

4. Bernstein, B. (1991). *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος*. Μτφρ. Ι. Σολομών. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 63.

Τα παραπάνω αποτελούν σημαντικές εμπειρικές συνεισφορές στην αναγνώριση των παιδιών ως ενεργών υποκειμένων, που καταλαμβάνουν και διαμορφώνουν έναν δικό τους κόσμο. Βέβαια, αυτού του είδους ο περιγραφικός προσδιορισμός της διαφοράς του παιδιού είναι μόνο η αρχή. Χρειάζεται να εξετάσουμε τις ερμηνείες σε σχέση με το παιδί καθώς και τις αιτίες που γεννούν τις γλωσσικές απεικονίσεις και τα αρχέτυπα για την παιδική ηλικία.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ – ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ PARSONS

Οι θεωρίες κοινωνικοποίησης στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω (βλέπε Goslin 1969, Danziger 1971, Morrison & McIntyre 1971, Elkin & Handel 1972, Denzin 1977, White 1977) οργανώνονται με αφετηρία το συγκεκριμένο και δεδομένο μοντέλο του κυρίαρχου κοινωνικού και πολιτισμικού συστήματος (το οποίο καθίσταται για τον επιστήμονα ο «σκοπός που αγιάζει τα μέσα»), όπου επιδιώκεται συστηματικά η ανατροπή και η αναδόμηση της δυνητικά επικίνδυνης και διασπαστικής διαφοράς του παιδιού. Η διαφορά αυτή στη συνέχεια μετασχηματίζεται σε μια μορφή ισοδύναμη του κοινωνικού και πολιτισμικού συστήματος από το οποίο ξεκινούν οι θεωρίες αυτές και το οποίο αποδέχονται χωρίς αμφισβήτηση και χωρίς επεξήγηση. Μέσα από αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού ομαλοποιείται «φυσιολογικά» η κυκλοθυμία του παιδιού και κατευνάζεται το απειθαρχητο του χαρακτήρα του. Αυτού του είδους ο θεωρητικός μετασχηματισμός γεννά αυτό που ο Wrong όρισε ως «υπερκοινωνικοποιημένη αντίληψη του ανθρώπου»:

Ο όρος «κοινωνικοποίηση» ενδέχεται να σημαίνει δύο αρκετά διαφορετικά πράγματα. Αφενός, ο όρος κοινωνικοποίηση αναφέρεται στη «μετάδοση της κουλτούρας» της κοινωνίας στην οποία ένα άτομο εισέρχεται με τη γέννησή του. Αφετέρου, ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη «διαδικασία εξανθρωπισμού του ατόμου» μέσω της οποίας αποκτά μοναδικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά από την αλληλεπίδρασή του με άλλα άτομα. Βάσει της τελευταίας ερμηνείας, όλοι οι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι έχουν πλήρως διαπλαστεί από τους συγκεκριμένους κανόνες και αξίες του δικού τους πολιτισμού. Όταν οι δύο ερμηνείες συγχέονται, το αποτέλεσμα είναι μια υπερκοινωνικοποιημένη αντίληψη του ανθρώπου.

(Wrong 1961: 190)